

”He ovat kuin metsän pedot – vaikka tosin kastetut”

Suhtautuminen romaneihin Kaiku-sanomalehdessä vuosina 1880–1890

Oulun yliopisto

Historiatieteet

Historian kandidaatintutkielma

27.2.2020

Silja Heikkinen

Sisällys

Johdanto	3
1. ”Eikö tuota ”langennutta kansaa” voitaisi millään auttaa viheliäisestä tilastaan?”	9
1.1. Romaniväestö nähdään sosiaalisena ongelmana	9
1.2. ’Mustalaisyksymyksen’ ratkaisemattomuus aiheuttaa turhautumista	12
1.3. Hiljaiset ja paheksutut suosijat osana ongelmaa	15
2. ”Warokaa mustalaisia!” – Stereotyyppit ruokkivat epäluuloa	18
2.1. Maine kieroina ja väkivaltaisina varkaina	18
2.2. Sivistymättömät ”villit”	22
Loppulause	24
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	26

Johdanto

Tutkielmani käsittelee suhtautumista romaniväestöön Pohjois-Suomen suurimmassa sanomalehdessä Kaiussa vuosina 1880–1890. Tutkimalla sanomalehdistöaineistoa pyrin saamaan selville Pohjois-Suomessa vallinneita asenteita ja suhtautumista romaniväestöä kohtaan. Sanomalehden artikkeleiden ja kirjoitusten perusteella voin tehdä päätelmiä ja tulkintoja myös valtaväestön suhtautumisesta romaneihin kyseisenä ajanjaksona. Romanit erottautuivat valtaväestöstä kiertelevän elämäntapansa ja etnisen erilaisuutensa vuoksi. Tutkielmassani tarkastelen sitä, kuinka erilaisuus näyttäytyi suhteessa valtaväestöön ja millaisia valtaväestön asenteet heitä kohtaan olivat.

Romanien kohtaamat ennakkoluulot ja stereotypiat ovat edelleen syvällä suomalaisessa yhteiskunnassa. He kohtaavat syrjintää jatkuvasti julkisilla paikoilla, viranomaisten taholta sekä työn ja asunnon haussa¹, vaikka romanit ovat eläneet Suomessa valtaväestön rinnalla jo viiden vuosisadan ajan.² Onkin syytä kysyä, mistä nämä ennakkoluulot kumpuavat: Löytyvätkö stereotyypioiden juuret 1800-luvun sanomalehdistöstä tai poliittisesta ilmapiiristä? Onko romaneista julkaistu kuva sanomalehdissä yksipuolinen – nähdäänkö heidät vain ongelmana? Aihe on tutkimisen arvoinen, sillä kielteisillä asenteilla romaneja kohtaan on Suomessa pitkät perinteet. Avaamalla stereotyypioiden historiallisia syitä sekä aatteellista taustaa myös ennakkoluulojen purkaminen voi helpottua.

Tutkielmani pääkysymys on: miten romaneihin suhtauduttiin Kaiun kirjoituksissa? Suhtautumista selvittääkseni tarkastelen sitä, millaisissa kirjoituksissa romanit mainitaan, missä romaneja on kohdattu ja miten kohtaamisista kerrotaan. Lisäksi tarkastelen sitä, kuinka romaneja kirjoituksissa kuvattiin: millaisia ilmauksia ja mielikuvia heistä kirjoitettaessa käytettiin. Pyrin myös vastaamaan kysymykseen siitä, nähtiinkö romanit ongelmana ja kuinka lehdissä ilmennyt suhtautuminen kytkeytyi vallitsevaan yhteiskunnalliseen tilanteeseen sekä lainsäädäntöön.

¹ Romanien elinolot, osallisuus ja syrjintä. Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen [www-sivut](http://www.sivut).

² Huttu 2005, 321.

Käytän tutkielmassani lähdeaineistona toimittaja Konrad Fredrik Kivekkään vuonna 1877 perustamaa sanomalehteä nimeltä Kaiku, josta tuli nopeasti Pohjois-Suomen johtava maakuntalehti. Kaiku oli yksi Oulun kolmesta sanomalehdestä, jotka edustivat uudenlaista kantaottavaa journalismia. Taustalla oli kansallisen heräämisen ja teollistumisen seurauksena sääty-yhteiskunnan politisoituminen, mikä aiheutti eriäviä näkemyksiä kannattavien tahojen järjestäytymisen omiksi poliittisiksi ryhmittymikseen, jotka tarvitsivat omat äänitorvensa. Näin yhteiskunnallinen keskustelu vilkastui ja politisoitui myös sanomalehtien palstoilla 1800-luvun loppupuolella. Samalla sanomalehtien sisältö monipuolistui, uutis- ja ilmoitusluonne vahvistui, ilmestymistiheys sekä sivukoko kasvoi.³

Kaiku oli jyrkän linjan fennomaaninen suomenkielinen maakuntalehti, joka tietoisesti keskittyi oman maakuntansa asioihin ja kohdisti levikkinsä lähipitäjiin. K. F. Kivekäs näki sanomalehtien merkityksen mielipiteen muodostajana tärkeänä, ja korostikin lehdistön roolia yhteiskunnallisten uudistus- ja sivistyspyrkimysten suhteen. Lehdistön tehtävä oli ”herättää” lukijakuntansa. Kaiun käsittelyssä painotettiin kulloinkin ajankohtaisia erityisongelmia, kuten sosiaalisia kysymyksiä – esimerkiksi maaseudun tilattoman väestön ja kaupunkien työväestön asemaa, raittiusliikettä, siirtolaisuutta, mutta erityisesti poliittisesti ajankohtaista kielikysymystä.⁴ Kielikysymys jakoi yhteiskunnallista keskustelua merkittävällä tavalla. Fennomaanien kahtiajaon jälkeen 1880-luvun puolessa välissä Kaiku päättyi radikaalien nuorsuomalaisten äänenkannattajaksi Pohjois-Suomessa.⁵ Se kasvoi nopeasti yhdeksi suurimmista suomenkielisistä lehdistä.⁶

Laadullisen aineiston analysointiin käytän tutkimusmetodina sisällönanalyysia. Tarkemmin sanottuna kyseessä on aineistolähtöinen analyysi, jonka mukaan analyysi ei etene teorialähtöisesti, vaan aineisto edellä. Tutkielman tavoitteena on löytää aineistosta erilaisia merkityskokonaisuuksia, jotka vastaavat tutkimuskysymyksieni näkökulmiin. Samanlaiset merkitykset muodostavat oman kokonaisuutensa, joiden

³ Tommila, Landgren & Leino-Kaukiainen 1988, 398.

⁴ Tommila, Landgren & Leino-Kaukiainen 1988, 327.

⁵ Tommila, Landgren & Leino-Kaukiainen 1988, 334–335.

⁶ Tommila, Landgren & Leino-Kaukiainen 1988, 285–286.

perusteella pyrin tekemään johtopäätöksiä aineistosta. Sisällönanalyysia voi pitää myös teoreettisena kehyksenä tutkimukselle.⁷

On kuitenkin muistettava, ettei lähteenäni käyttämä yhdestä sanomalehdestä koostuva lehdistöaineisto välttämättä edusta valtaväestön yleistä mielipidettä. Lehdistössä julkaistuilla kirjoituksilla on kuitenkin vaikutuksensa lukijakuntansa mielipiteiden ja käsitysten muotoutumisessa.⁸ Kaiku käytti uutisointinsa apuna maaseudun kirjeenvaihtajia, joiden kirjoittamat maalaiskirjeet ovat aineistossani merkittävässä osassa. Maalaiskirjeenvaihtajat välittivät lehden toimitukseen pitäjiensä uutisia, jotka toisinaan olivat jopa suoranaisia juoruja.⁹ Voidaan siis todeta, että maalaiskirjeenvaihtajien välittämät tiedot kuvasivat ainakin osin alueensa yleisiä asenteita kansan keskuudesta. Maalaiskirjeiden lisäksi tutkielmani aineisto koostuu pääkirjoituksista, artikkeleista, uutisista ja kaunokirjallisista tuotoksista, joissa romanit olivat esillä tavalla tai toisella.

Tutkielmassani tarkastelen valtaväestön suhtautumista yhtä Suomen vanhinta etnistä vähemmistöä, romanivähemmistöä, kohtaan 1800-luvun lopulla. Vähemmistöllä tarkoitetaan yleensä ihmisryhmää, joka jonkin ominaisuutensa vuoksi poikkeaa tietyllä alueella asuvasta ja valtaa käyttävästä valtaväestöstä. Vähemmistöön kuulumisen vahvuus on siinä, kuinka se luo omaa identiteettiään yleensä esimerkiksi oman kulttuurin, uskonnon tai kielen kautta. Kielteiseksi vähemmistöön kuulumisen muuntuu silloin, kun vähemmistön jäsentä ei kohdella yksilönä vaan todellisten tai kuviteltujen ryhmäominaisuuksien perusteella.¹⁰

Aineistossani romaneista puhuttaessa käytetään pääasiassa käsitteitä mustalainen tai mustilainen. Kyseessä ovat ajalleen ominaiset ja yleisesti käytetyt käsitteet, joiden käyttö nykyaikana kuitenkin nähdään romaniyhteisön kannalta loukkaavina. Tästä syystä käytän kyseisiä termejä vain suorissa lainauksissa aineistostani – muuten käytän käsitettä romani, joka on neutraali ja yleisesti hyväksytty käsite kyseisestä vähemmistöstä puhuttaessa.¹¹

⁷ Tuomi & Sarajärvi 2012, 91, 101–102.

⁸ Tommila, Landgren & Leino-Kaukiainen 1988, 18.

⁹ Tommila, Landgren & Leino-Kaukiainen 1988, 372.

¹⁰ Lång & Mohell 1997, 20.

¹¹ Mustalainen. Romanit.fi www-sivu.

Suomen romanien historiaa tutkittu suhteellisen vähän. Panu Pulman toimittama *Suomen romanien historia* (2012) on ensimmäinen Suomen romanien historiaan perehtynyt yleisesitys, joka koostuu useamman eri tutkijan tutkimustyöstä. Teoksessa sivutaan lyhyesti sanomalehtikirjoittelua romaneista 1800-luvulla, mutta aihe jää pintapuoliseksi. Oman tutkielmani tarkoituksena on keskittyä tarkastelemaan suhtautumista ja asenteita Pohjois-Suomessa levikiltään suurimmassa sanomalehdessä. Tutkimustyöni tukena käytössäni on ollut Toivo Nygårdin teos *Erilaisten historiaa: Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa* vuodelta 1989, joka valottaa eri marginaaliryhmien historiaa Suomessa sekä huono-osaisuuden historiaa avaava Antti Häkkisen, Panu Pulman ja Miika Tervosen toimittama teos *Vieraat kulkijat – tutut talot: näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa* vuodelta 2005. Kari Virolaisen artikkeli ”’Mustalaiskysymys’ Suomessa 1800-luvun lopulla” teoksessa *Rasismi tieteessä ja politiikassa – aate- ja oppihistoriallisia esseitä* (1995) avaa romaneihin kohdistunutta poliittista keskustelua 1800-luvun lopulla.

Tutkielmani sijoittuu aineistonsa perusteella lehdistöhistorian puolelle, mutta on näkökulmaltaan sosiaalishistoriallinen. Sosiaalishistoriallinen aspekti linkittyy olennaisesti myös poliittisen historian kentälle. Sosiaalishistorian tutkimusperinne pitää sisällään sosiaalisten ongelmien, kuten köyhyyden, työttömyyden, poikkeavuuden ja marginaaliryhmien tutkimusaiheet,¹² jotka kaikki kiinnittyvät romanien tilanteeseen 1800-luvun lopulla. Romanien asema nähtiin poliittisessa keskustelussa vaikeasti ratkaistavana ja monitahoisena sosiaalisena ongelmana, joka aiheutti päänvaivaa etenkin papiston ja talonpoikien keskuudessa.¹³

Merkantilistisen ajan mukaisesti jokaisen yhteiskunnan jäsenen nähtiin olevan velvollinen edistämään yleistä hyvää tekemällä töitä yhteisön hyväksi 1800-luvulla. Irtolaisia, maankulkijoita tai kevytmielisiä ihmisiä ei suvaittu. Irtolaisena nähtiin henkilö, joka ei mennyt yleiseen palvelukseen, harjoittanut muuta laillista ammattia tai elinkeinoa, ei viljellyt maata tai ollut vuosipalveluksessa.¹⁴ Ne tilattomat, jotka nähtiin työhön kykeneväisinä mutta työttömänä kulkevana, pyrittiin saattamaan varakkaampien

¹² Haapala 1989, 88–95.

¹³ Tervonen 2012, 85.

¹⁴ Nygård 1998, 34.

isäntien suojelukseen. Palveluspakko oli keino sitoa irtolaisena nähty väestö vakinaiseen asuinpaikkaan ja elinkeinoon.¹⁵

Romanien tilanne oli vaikea, sillä heidät rinnastettiin juridisestikin irtolaisiin ennen kaikkea liikkuvan elämäntapansa perusteella.¹⁶ Ruotsin vallan ajalta osittain voimaan jääneet erityiset ”mustalaislait” vaikeuttivat romanien elämää. Romaneja yritettiin valtiovallan toimesta kontrolloida tiukkojen irtolais- ja palkollissäädösten avulla: heitä yritettiin sulkea pakkotyöhön ja laitoksiin ja heidän elinkeinotoimintaansa, asumistaan sekä liikkumistaan pyrittiin rajoittamaan.¹⁷ Romanien asemaa hankaloitti myös se, ettei heitä mielellään otettu vuosipalvelukseen, mikä nosti riskiä tulla pidätetyksi irtolaisuudesta ja lähetetyksi työlaitokseen.¹⁸

Tutkielmani ajallinen rajaus muotoutui irtolaisväestön kannalta uudenlaisen yhteiskunnallisen tilanteen mukaan. Vuonna 1883 otettiin käyttöön teoriassa täysin uutta linjaa edustanut irtolaisasetus. Sen mukaan irtolainen oli työhön kykenevä Suomen kansalainen, joka omalla kotipaikkakunnallaan, ulkopaikkakunnalla tai Suomen rajojen ulkopuolella kuljeskeli työttömänä ilman elatusta omista varoistaan tai toisen huolenpidon kautta, ja joka sen ohessa harjoitti siveetöntä tai säädytöntä elämää.¹⁹ Asetus poisti irtolaislaista myös romaneja koskevat erityismaininnat. Vuoden 1879 elinkeinovapauden myötä lainsäädännöstä poistettiin laillisen suojelun käsite, mikä vapautti niin romanit kuin muutkin irtolaiset palveluspakosta, eli hakeutumisesta joko maata viljeleväksi, jonkun palkkalistoilla töitä tekeväksi tai muutoin ”suojelun” piiriin kuuluvaksi henkilöksi.²⁰

Kansallismielisyyden ja rotuopin nousu alkoivat vaikuttaa 1800-luvulla suhtautumiseen romaniväestöä kohtaan entistä enemmän. Ajatus yhtenäisestä kansakunnasta ja eri ”roduista” ongelmallistivat valtakulttuureihin kuulumattomat vähemmistöryhmät, sillä nämä vähemmistöt istuivat huonosti uuteen ihanteeseen rodullisesti ja kulttuurisesti yhtenäisistä kansakunnista. Kuten muissa maissa, myös Suomessa kansallisvaltiota

¹⁵ Nygård 1998, 31.

¹⁶ Nygård 1998, 31.

¹⁷ Häkkinen & Tervonen 2005, 17.

¹⁸ Nygård 1998, 100–101.

¹⁹ Armollinen Asetus irtolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä. 2.4.1883.

²⁰ Pulma 2009, 20.

rakennettiin yksinkertaistusten ja vastakkainasetteluiden kautta.²¹ Kansallisuusaatteen ja vähemmistöjen yhteentörmäys näkyi myös sanomalehtien poliittisessa keskustelussa.

²¹ Tervonen 2012, 84–87.

1. ”Eikö tuota ”langennutta kansaa” voitaisi millään auttaa viheliäisestä tilastaan?”

Mustalaiskysymyksenä tunnettu romanivähemmistön sosiaalista, uskonnollista ja poliittista asemaa koskeva kysymys nousi keskustelun aiheeksi 1800-luvulla eri puolilla Eurooppaa, ja niin myös Suomessa. Mustalaiskysymyksen aatteellinen tausta liittyi suomenmielisten eli fennomaanien ajatukseen ”mieleltään ja kieleltään” yhtenäisestä kansakunnasta.²² Mustalaiskysymystä käsiteltiin lainsäädäntötyön merkeissä heti vuonna 1863, kun Venäjän keisari kutsui Suomen valtiopäivät jälleen koolle ensimmäisen kerran sitten vuoden 1809. Tuolloin huolenaiheeksi valtiopäivillä nousi erityisesti romaniväestön elämäntavat, ja keskustelua käytiin paljon siitä, kuinka romanien ”siveellisen tilan parantamista” tulisi edistää. Mustalaiskysymystä puitiin 1800-luvun valtiopäivillä kuuteen otteeseen: vuosina 1863–1864, 1872, 1877–1878, 1888, 1894 ja 1897²³ ja aihetta käsiteltiin kiivaasti myös lehdistössä.

1.1. Romaniväestö nähdään sosiaalisena ongelmana

Kaiussa julkaistut uutiset, artikkelit ja kaunokirjalliset tuotokset koskien romaneita olivat vuosina 1880–1890 hyvin negatiivisesti sävyttyneitä. Romanien yhteiskunnallista asemaa kuvattiin pääsääntöisesti ongelmien kautta ja ongelmia aiheuttavana ryhmänä. Ongelmana nähtiin heidän kulttuurinen ja siveellinen elämänsä, naisten ja lasten huono asema yhteisössä, kristillisen kasvatuksen puute, pahatapaisuus, kiertolaisuus, ”pakkokestitseminen” ja rikokset sekä huijaukset.²⁴

Näree kirjoituksissa herätti erityisesti romanien kiertolaisuuteen perustunut elämäntapa, sekä sitä värittäneet joidenkin romanien harjoittamat erilaiset rikollisuuden muodot. Romanien kerrottiin kiusaavan ihmisiä varsinkin huijaamalla: sanomalehdissä julistettiin varoituksia väärennetyjä velkakirjoja käyttäneestä

²² Tervonen 2012, 84–87.

²³ Virolainen 1995, 40–42.

²⁴ R. J., ” Kaikilta hyljätty kansan-lahko näyttää olewan mustalaiset.” *Kaiku* 15.5.1880.

”weijarista”²⁵, nuoria tyttöjä huijanneesta povaajaeukosta²⁶, sekä erilaisiin huijauksiin perustuneista varkaustapauksista.²⁷

Myös niin sanottu pakkokestitseminen sai lehdessä suuren määrän huomiota. Valituksia kiertelevien romaneiden aiheuttamasta vaivasta tuli etenkin talonpoikaissäädystä ja maaseudulla asuvien keskuudesta. Maalaiskirjeissä uutisoidut tapahtumat antavat kuvan pahatapaisista romaniseurueista, jotka harvaanasutuilla seuduilla olivat tyyppillisiä ja sitäkin pelätympiä vieraita. Useamman kirjeenvaihtajan mukaan romanit tiesivät valita ajan ja paikan mukaan talot, joissa päättivät vieraila. Kun miesväki oli ulkotöissä, eivät taloihin jääneet naisväki ja vanhukset uskaltaneet vastustaa kestitsemistä vaativia romaneita. Pahimmillaan vastustuksen pelättiin aiheuttavan riitaa ja jopa hengenvaaraa.²⁸ Tämä aiheutti myös Kaiun palstoilla valtavan määrän paheksuntaa, joka käy ilmi esimerkiksi seuraavasta lainauksesta:

*Tämä on todella kamalaa, että sen, joka päivätpäästänsä hiessä ja wäestään raataa ja tuloistaan maksaa sen, mikä suinkin riittää ulostekoihin, niin sen, mikä on oman hengen elatukseksi jäänyt, jakaa noille aika laiskoille warkaille.*²⁹

Pulman mukaan kyseiset vaeltajat olivat harvinainen, enimmäkseen Pohjois-Suomeen tai Venäjälle suuntautuneiden matkojen ilmiö. Romanit kiersivät yleensä perhekunnittain tiettyä aluetta tehden kauppoja tuttujen talojen isäntien ja emäntien kanssa, eikä seurakuntapapistolla ollut yleensä moitittavaa oman alueensa romanien toiminnasta. Muiden perheiden ”reviirille” tunkeutumista ei kuitenkaan katsottu hyvällä.³⁰ Pakkokestitsemistä harjoittaneiden romaniseurueiden määrän huomattiin Kaiun maalaiskirjeissäkkin kasvaneen 1800-luvun loppupuolella,³¹ ja siten aiheuttavan yhä enemmän ongelmia maaseudulla.

²⁵ Lieto, ”Haukiputaan Kellonkylästä 29 p. huhtik.” (ml.) *Kaiku* 9.5.1885.

²⁶ W.S., ”Siellä owat sulhanen ja tawarat.” (ml.) *Kaiku* 21.8.1886.

²⁷ Laitos, ”Haapawedeltä, 29 p. Marrask.” (ml.) *Kaiku* 4.12.1888.

²⁸ Ks. esim. U. J., ”Mustalaiset sydänmailla.” (ml.) *Kaiku* 3.9.1881. A. ”Sananen mustalaisista” (art.) *Kaiku* 2.2.1887.

²⁹ A. ”Sananen mustalaisista” (art.) *Kaiku* 2.2.1887.

³⁰ Pulma 2009, 18.

³¹ ”Pyhäjärwellä, 26 p. Elok.” (ml.) *Kaiku* 4.9.1888.

Romanit nähtiin joidenkin kirjoittajien mukaan ”langenneena kansana”, jonka kulttuurinen ja siveellinen elämä olivat paheksuttavalla tolalla. Kulttuurisen elämän kurjuutta kuvattiin esimerkiksi sillä, kuinka kaikki heistä olivat kerjuulla – niin nuoret, terveet miehet kuin naisetkin elivät muiden vaivannäöstä. Siveellisen elämän onnettomuutta korostettiin kertomalla romaninaisten heikosta asemasta yhteisössä: ”Heitä ryöstetään, vaihdetaan, ostetaan ja jätetään.” Eikä niin naisilla kuin lapsillakaan kertoman mukaan ollut tarpeeksi vaatetta päällensä, mutta joutuivat vilussa kulkemaan pitkiä taipaleita seurueensa mukana.³²

Kulttuurisen ja siveellisen elämän kurjuuteen nähtiin syynä erityisesti kristillissiveellisen kasvatuksen puutteen.³³ Vaikka romanien tiedettiin useimmiten antavan kastaa lapsensa ja joskus jopa hakevan siunauksen kihlaukselleen papilta, eivät he muuten osallistuneet kirkolliseen elämään. Papit pitivät romanikansaa kotimaisena pakanakansana, jonka tiedot kristinopista olivat vähäiset ja suhtautuminen kirkkokuriin välinpitämätöntä. Jos romani oli suorittanut rippikoulun tai osasi lukea, se mainittiin kirkonkirjoissa aina poikkeuksena erikseen.³⁴

Markkinauutiset olivat aineistossani tyypillisiä uutisia, sillä niissä oli lähes aina maininta paikalla olleiden romanien lukumäärästä. Joidenkin Kaiun maaseudun kirjeenvaihtajien suhtautuminen romaneihin oli jyrkempää kuin toisten, joka näkyi myös markkinakuulumisissa. Markkinauutisissa kerrottiin yleisesti markkinoiden sujumisesta, myytävistä tuotteista ja hinnoista, tunnelmasta, kävijöistä, mahdollisista varkauksista ja yleensä alkoholin kyllästämistä tappeluista markkinoiden päätteeksi. Romanit olivat tuttuja kävijöitä markkinoilla. Kaiun uutisissa markkinoiden sujuvuus ja onnistuminen näytti olevan osittain riippuvainen läsnäolleiden romanien lukumäärästä. Esimerkiksi Rovaniemen markkinoilta kerrottiin keväällä vuonna 1885 seuraavaa:

*Warkauksia oli entistä enemmän tapahtunut, joihin osaksi lienee ollut syynä nuo kurjat mustalaiset, joita oliko entistä enemmän.*³⁵

³² R. J., ”Kaikilta hyljätty kansan-lahko näyttää olewan mustalaiset” (art.). *Kaiku* 15.5.1880.

³³ R. J., ”Kaikilta hyljätty kansan-lahko näyttää olewan mustalaiset” (art.). *Kaiku* 15.5.1880.

³⁴ Pulma 2009, 18

³⁵ *Kaiku* 11.3.1885.

Romanien poissaolon vaikutus markkinoilla huomattiin myös, ja se yhdistettiin muiden ongelmien vähenemiseen:

Mustalaisia, joita ennen wilisi kuin mustia kissoja markkinoilla täällä, ei näkynyt kun ani harwat, sillä koetettiin mahdollisuuden mukaan estää tulemasta ja tulleita karkoittaa pois. Ei kuulunut kiljuntaa, ei kiroilemista, ei toraa, ei tappelua, ei näkynyt hewoisten räökkäämistä pieksämällä eli suitsista repimällä, kuten ennen on ollut tawallista, waan kaikki niin hiljaista kuin toiwoa sopii. Kenenkä ansioksi ja kunniaksi tämä on luettawa. Ei kenenkään eikä minkään muun kuin – wiinan puutteen.³⁶

1.2. 'Mustalaiskysymyksen' ratkaisemattomuus aiheuttaa turhautumista

Kaiun mustalaiskysymykseen liittyvissä artikkeleissa ja mielipidekirjoituksissa vedottiin usein esivaltaan ja säätyihin, jotta saataisiin aikaan ratkaisu, jonka avulla parannettaisiin romanien asemaa ja vähennettäisiin heidän aiheuttamaansa rasitetta muuta väestöä kohtaan. Aineistoni valossa yhtenä parhaimmista keinoista nähtiin romanien kristillisen opetuksen järjestäminen. "R. J." -nimimerkillä kirjoittaneen mielestä opetuksen tuli perustua Jumalan pelon ja totisen kristillisyyden opin pohjalle sekä ruumiilliselle työlle:

Toiseksi olkoon ruumiillisen työn harjoitus heidän opetuksensa pääsääntö, sillä laiskuus on jo heihin juurtunut melkeen luonteen laaduksi, ja jos sitä heistä ei wieroiteta, niin muu opetus on melkeen turha ja woimaton heidän tilaansa parantamaan.³⁷

Kaikista mustalaiskysymystä koskevista kirjoituksista nouseekin selkeästi esiin näkemys romaneista laiskoina ja työtä vieroksuvina rikollisina, joiden pahatapaisuus olisi mahdollista kitkeä saattamalla heidät Jumalan pelon alaisiksi.

Romanikysymyksen ratkaisemisen jumiuduttua valtiopäivätasolla päättivät useat kunnat hakea ratkaisuja omin neuvoinensa. Kaiussa uutisoitiin 7.3.1885 Jaakkiman

³⁶ *Kaiku* 5.12.1887.

³⁷ R. J., "Kaikilta hyljätty kansan-lahko näyttää olewan mustalaiset" (art.). *Kaiku* 15.5.1880.

kunnan kuntakokouksen tekemästä päätöksestä, jonka mukaan kuljeksivia ja kerjääviä romaneja tavattaessa nämä tuli ottaa kiinni ja saattaa nimismiehelle Viipurin lääninvankilaan toimitettaviksi. Kiinniotosta luvattiin 5 markan palkkio miehestä ja 2 markan palkkio naisesta ja lapsesta.³⁸ Kaiun uutisoinnin perusteella myös muutama muu kunta kallistui kyseiseen ratkaisuun³⁹, jota Kaiussa keuhuttiin myöhemmin toimivana toimenpiteenä ja sitä suositeltiin myös muiden kuntien kokeiltavaksi, jotta kiertävät romanit saataisiin lopettamaan kiertely ja hankkimaan elantonsa hyväksyttävien keinoin.⁴⁰ Ilmeisesti sana tiettyjen kuntien korkeammasta kiinniottoriskistä kantautui romanien korviin, jolloin näitä seutuja tiedettiin kiertävien romanien keskuudessa vältellä.

Tervosen mukaan vastaavanlaisia romanien kiertelyn estämiseen tähtääviä esityksiä tehtiin 19 muulla paikkakunnalla 1800-luvun loppupuolella.⁴¹ Impilahden kuntakokouksessa 20.11.1888 päätettiin sakottaa talonisäntiä, jotka suosivat ulkopaikkakuntalaisia romaneja⁴², eli toisin sanoen sallivat näiden majoittautua ja syödä talossaan. Romaneihin ja muihin kulkijoihin kohdistuneet sakotuspäätökset eivät kuitenkaan useimmissa kunnissa saaneet lain voimaa, sillä kuvernöörit tulkitsivat niiden olevan ristiriidassa vallitsevan kiertolaislainsäädännön kanssa.⁴³ Sakkorangaistuksia kuntakokouksissa ehdottaneet itsenäiset talonpojat oletettavasti turhautuivat näin ollen romanien suhteen entisestään.

Vuoden 1888 valtiopäivillä mustalaiskysymys oli jälleen esillä, mikä kirvoitti keskustelua myös Kaiun palstoilla. Valtiopäivillä rovasti Aleksander Gustaf Walle oli tehnyt pappissäädyssä esityksen, että hallituksen tulisi hankkia romaneista tarkat tilastolliset tiedot lukumäärää ja kotipaikkakuntaa myöten, mikä helpottaisi valvontaa ja kontrollia. Lisäksi romanit tuli pakottaa hakemaan tai hankkia heille kotipaikkaoikeus, jonka jälkeen

³⁸ *Kaiku* 7.3.1885.

³⁹ Ks. esim. ”Ankarat toimet mustalaisia vastaan.” (ml.) *Kaiku* 5.1.1888; Laat., ”Mustalaiswainoa.” (ml.) *Kaiku* 10.11.1888.

⁴⁰ *Kaiku* 15.10.1889.

⁴¹ Tervonen 2012, 87-88.

⁴² *Kaiku* 3.11.1888.

⁴³ Tervonen 2012, 87-88.

tulisi heidän tulla ”kristillisen kasvatuksen alaisiksi” ja elättämään itsensä rehellisellä työllä.⁴⁴ Näin pahatapainen elämäntapa ja sitä ruokkiva kiertely saataisiin loppumaan.

Vastaavanlaisia esityksiä oli tehty jo vuoden 1863 valtiopäivillä, jolloin pappissäädylle oli annettu tehtäväksi laatia luettelo kussakin seurakunnassa oleskelevista romaneista. Tietojen oli tarkoitus toimia perustana toimenpiteille romanivähemmistön asuttamiseksi sekä kristillisen kasvatus- ja opetustyön aloittamiseksi.⁴⁵ Merkittäviä toimenpiteitä ei tuolloin saatu aikaiseksi, mutta papistoa kehoitettiin jatkamaan romanien sivistämistyötä ja kuvernöörejä noudattamaan irtolaislainsäädännön mukaisia toimenpiteitä.⁴⁶ Toimenpiteet nähtiin ilmeisen riittämättöminä, sillä mustalaiskysymys nostettiin 1800-luvun valtiopäivillä esiin yhä uudelleen⁴⁷ ja asiaan otettiin kantaa jatkuvasti myös sanomalehdissä.

Kaiun pääkirjoituksessa 4.8.1888 kerrottiin, kuinka rovasti Wallen aloitetta valtiopäivillä vastustaneet totesivat romanien laittoman elantotavan olevan osittain mahdollista myös kansan tietämättömyyden ja taikauskoisen pelon ansiosta.⁴⁸ Yhtenä ratkaisuna romanien aiheuttamia ongelmia vastaan esitettiin jälleen Suomen kansan sivistystason kohottaminen, mitä oli tosin ehdotettu jo vuoden 1872 valtiopäivillä talonpoikaissäädystä.⁴⁹ Romanien yksi elannonhankinnan muoto oli povaaminen, eikä siihen tarvittu muuta kuin rahvaan taikauskoisuuden pelkoa ja povaajan tarkkaa ihmissilmää sekä talollisten elämänmenon ymmärtämistä.⁵⁰ Yhtenä merkittävänä toimenpiteenä ymmärrettiin siis kansan sivistystason merkitys romanien aiheuttamien harmien ennaltaehkäisyssä.

Mustalaiskysymyksen ratkaisemattomuus ja valtiovallan riittämättöminä nähdyt toimet asian hoitamiseksi turhauttivat erityisesti maaseudun asukkaita, mikä näkyi Kaiun palstoilla. Romanien aiheuttama rasite lankesi etenkin pienviljelijöiden ja torpparien niskaan. Asia huolestutti myös muita kansanosia, erityisesti talonpoikia. Heidän kiivas suhtautumisensa mustalaiskysymykseen johtui kuitenkin lähinnä taloudellisista syistä.

⁴⁴ ”Mustalaiset.” pk. *Kaiku* 4.8.1888.

⁴⁵ Virolainen 1995, 40.

⁴⁶ Tervonen 2012, 87.

⁴⁷ Tervonen 2012, 85.

⁴⁸ ”Mustalaiset.” pk. *Kaiku* 4.8.1888.

⁴⁹ Virolainen 1995, 46.

⁵⁰ Tervonen 2012, 101.

Pitäjiensä suurimpina veronmaksajina talonpojat suhtautuivat kaikkiin irtolaisina kulkeviin jyrkän kielteisesti, sillä näiden pelättiin joutuvan kuntien vaivaskassojen ja sitä kautta veronmaksajien taakaksi. Talonpojat olivat myös aikaisemmin hyötäneet tiukoista irtolaissäädöksistä, jotka olivat sitoneet irtolaiset palveluspakon mukaisesti isäntävallan alaisiksi ja näin turvanneet halvan työvoiman saannin.⁵¹

1.3. Hiljaiset ja paheksutut suosijat osana ongelmaa

Kaiun maalaiskirjeissä vilahti mainintoja siitä, kuinka romaneillakin oli omat suosijansa. Näistä suosijoista ei kirjoitettu kiitolliseen sävyyn, sillä romanien kanssa tehty yhteistyö saattoi antaa valtaväestöön kuuluvalla yhtä epäilyttävän leiman kuin romaneillekin.⁵² Irtolaisuutta ja kulkemista paheksuttiin yhtä lailla kaupungeissa ja maaseudulla. Niin romanit kuin heitä pääasiallisesti majoittaneet pienviljelijät ja torpparit saivat paheksuntaa osakseen. Lehdissä myös korjattiin valheellisia puheita ja puhdistettiin mainetta⁵³, jos huhut talon turhan myötämielisestä suhtautumisesta romaneita kohtaan olivat levinneet.

Kaiun palstoilla romaneihin myötämielisesti suhtautuvia kirjoituksia ei juurikaan ollut, vaan myötämielisiä asenteita paljastui, kun romaneja ”suosivista” isännistä kerrottiin julkisesti ja heidän toimintaansa paheksuttiin.⁵⁴ Kyseisten kirjoitusten avulla pystytään toteamaan, että romaneihin myötämielisemmin suhtautuvia löytyi Pohjois-Suomen pitäjistä lehtien jyrkistä kirjoitteluista huolimatta. Näitä romaneja majoittavien talojen isäntiä pidettiin sanomalehtien kirjoituksissa yhtenä osasyynä romanien kiertelyn mahdollistamiseen.⁵⁵ Ilman majapaikan tarjoajia romanien kiertely ja kulkeminen todennäköisesti vähentyisi ja sen aiheuttama rasite muuta väestöä kohtaan loppuisi. Kun kiertelyn mahdollistaminen lopetettaisiin, olisi romanit helpompi saada kiinnitettyä yhdelle paikkakunnalle ja työntekoon yleisesti hyväksytyjen ammattien parissa.

⁵¹ Tervonen 2012, 85.

⁵² J. H-o., ”Kestilästä, 24 p. Maalisk.” (ml.) *Kaiku* 2.4.1887.

⁵³ Juho Arwonolli, ”Oulun läänin kunnista.” (ml.) *Kaiku* 22.12.1888.

⁵⁴ Lieto, ”Haukiputaan Kellonkylästä 29 p. huhtik.” (ml.) *Kaiku* 9.5.1885.

⁵⁵ Lieto, ”Haukiputaan Kellonkylästä 29 p. huhtik.” (ml.) *Kaiku* 9.5.1885.

Vaikka romanien laittoman elämäntavan nähtiin olevan osittain mahdollista kansan tietämättömyyden vuoksi, oli kyseessä osittain myös vastavuoroiset suhteet puolin ja toisin. Esimerkiksi Tervonen on esittänyt muistitietoaineistonsa pohjalta, kuinka tietyt talot tarjosivat tutuille romanisuvuille majapaikan sukupolvesta toiseen. Tervosen mukaan kiertely ei ollut sattumanvaraista, vaan samat romaniseurueet kiersivät pääasiassa samoja taloja kaupankäynnin ohella maksimissaan muutaman pitäjän alueella. Näin tietyt talot tulivat tutuiksi, kun kaupankäynti yhdistyi majapaikan pyytämiseen. Toisinaan markkinamatkat olivat pidempiä, jolloin lähdettiin kauemmas tutuilta seuduilta.⁵⁶

Tavallisen kansan suhtautuminen romaneihin ei Tervosen mukaan ollut niin kielteistä kuin sanomalehtien kirjoitukset antoivat ymmärtää. Romanimiehillä ja -naisilla oli omat elinkeinonsa, joita he osasivat hyödyntää aina tilanteen ja tarpeen mukaan. Esimerkiksi miehet tekivät töitä hevoskauppiaina, kengittäjinä, kuohitsijoina, piiskureina, työmiehinä, renkeinä ja jopa torppareina – tosin näiden kerrottiin vain nimellisesti hallitsevan tilaansa ja hankkivansa elantonsa pääasiassa kiertelemällä.⁵⁷ Romanien elinkeino koostuikin yhdistelmästä erilaisia toimeentulokeinoja, joiden monimutkaisuuden vuoksi viranomaisilla oli vaikeuksia ymmärtää romanien elannon hankintaa. Siksi romanien ammattinimikkeeksi merkittiin tilastoihin usein pelkkä ”kiertely”.⁵⁸ Tämä lisäsi romaneihin kohdistuneita ennakkoluuloja ja negatiivisia stereotyyppioita kiertelevinä rikollisina.

Romanimiesten hevosten tuntemus oli kunnian kysymys, ja suurin osa kaupankäynnistä liittyikin hevosiin – hevosten kengittäminen ja kuohitseminen olivat hevoskaupan ohella tärkeimpiä ja halutuimpia palveluksia.⁵⁹ Romaninaisten hallitsema pitsinnypläys sekä povaaminen olivat tapoja päästä talojen emäntien ja naisväen suosioon. Taidokkaasti virkatut pitsit olivat haluttua kauppatarvaa, ja sitä käytettiin tyypillisesti vaihdon välineenä ruuan hankinnassa. Myös povaaminen kohdistettiin yleensä talon naisväelle, ja ennustukset koskivat tulevaa naimaonnea tai lasten saantia. Tervosen muistitietoaineistossa mainitaan pitkään muistettuja ”oikein” menneitä povaajien

⁵⁶ Tervonen 2014, 99.

⁵⁷ Tervonen 2014, 98.

⁵⁸ Tervonen 2014, 99.

⁵⁹ Tervonen 2014, 102.

ennustuksia.⁶⁰ Lehdissä kylläkin kuultiin pelkästään pieleen menneet huijaustapaukset, joita löytyi paljon myös Kaiun palstoilta.⁶¹

Kaiun uutisia ja muita kirjoituksia varjosti suurelta osin romaniväestön halveksunta ja paheksunta. Aineistostani löysin kuitenkin silmiinpistävän erilaisen muistokirjoituksen eräästä romanina tunnetusta sotaveteraanista. Hänen nimensä oli Kaarle Fredrik Flind, mutta tunnettiin ”Kalle Mustilaisena”. Oman kertomuksensa mukaan Flind oli 14-vuotiaana antautunut sotapalvelukseen Savon jääkärirykmenttiin vuonna 1806, ja palvellut armeijassa vuoteen 1812 saakka, josta hänet erotettiin ”kuin epäkansalainen”. Syytä erottamiselle ei kirjoituksesta selviä. Muistokirjoitus on kuitenkin harvinaisen positiivinen kuvaus selvästi poikkeuksellisen kunniallisena pidetystä romanista:

*Wiime ajallaan kääntyi hän Laestadiolaiseen uskonlahkoon, johon hän todellisesti kuului, oli luonteeltaan nöyrä ja kaikilta kunniassa pidetty. Sen tähden ei äijältä wieraanwaraisuutta kielletty, kenen tupaan tahansa hän astui. Lewätköön rauhassa wanha mies!*⁶²

Todennäköisesti hänen nöyryytensä ja kunniallisuutensa oli seurausta uskonnolliseen lahkoon kääntymisestä, sillä romanien kulttuuria ja elämänmenoa paheksuttiin etenkin välinpitämättömydestä kristinuskon oppeja kohtaan.

⁶⁰ Tervonen 2014, 101.

⁶¹ Ks. esim. W.S., ”Siellä owat sulhanen ja tawarat.” (ml.) *Kaiku* 21.8.1886; A. ”Sananen mustalaisista” (art.) *Kaiku* 2.2.1887.

⁶² A. ”Sata vuotta täyttänyt sotawanhus vuosilta 1808 ja 1809.” (Muistok.) *Kaiku* 3.2.1883.

2. ”Warokaa mustalaisia!” – Stereotyyppiä ruokkivat epäluuloa

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura julkaisi vuonna 1848 Paavo Korhosen ”Viisikymmentä runoa ja kuusi laulua” -teoksen, johon sisältyi runo romaneista. Siinä vähemmistöä ei kuvattu sisukkaina ja urheina suomalaisina, vaan laiskoina ja röyhkeinä muukalaisina. Röyhkeinä romaneja pidettiin etenkin oman kielen häpeilemättömän käytön vuoksi, ja laiskuutta korostettiin kiertolaisuutena. Kyseistä runoa levitettiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimesta samalla, kun kansallishengen ja suomalaisuuden nostattajiksi nousivat Maamme-laulu, Suomen lippu sekä Kalevalan tarjoama kertomus suomalaisen kansan juurista.⁶³

Suomalaiskansallisen ideologian mukaan kansallinen yhtenäisyys tuli luoda suomenkieliselle kulttuuripohjalle. Tämä tulisi tapahtua luomalla suomenkielinen kansallinen kirjallisuus ja pidemmällä tähtäimellä juurruttaa kansallinen yhtenäisyys kansaan suomalaisen koulutusjärjestelmän avulla.⁶⁴ Tätä ideologiaa vasten on selvää, etteivät romanit poikkeavan kulttuurinsa vuoksi sopineet 1800-luvulla korostettuun yhtenäisen kansan ihanteeseen. Kiertely ja valtaväestöstä poikkeava ulkonäkö, kieli ja kulttuuri loivat kiilaa ja epäluuloa romanien sekä valtaväestön välille. Tämä railo korostui stereotyyppioina ja kielteisinä asenteina romaneja kohtaan. Nämä asenteet näkyivät myös sanomalehtien kirjoituksissa.

2.1. Maine kieroina ja väkivaltaisina varkaina

Romanit tulivat tunnetuiksi sanomalehdistön palstoilla etenkin rikosuutisten saralla. Myös tutkielmani aineisto tuki tätä. Rikoksiin tai rikollisuuteen liittyvät kirjoitukset sisälsivät eniten uutisia varkauksista, joiden tekijöiksi epäiltiin romaneja. Perusteluja epäilyihin ei aina mainittu, mutta yleisin syy epäilykseen oli varkauden aikoihin lähialueilla tai paikkakunnalla liikkuneet romaniseurueet. Jos esimerkiksi hevonen oli kadonnut laitumelta ja romanien tiedettiin kulkeneen seudulla, epäiltiin romaneja

⁶³ Virolainen 1995, 38–39.

⁶⁴ Virolainen 1995, 39.

automaattisesti syyllisiksi hevosvarkauteen. Aineistossani hevosvarkauksien ilmoitusten määrä, joissa romaneja epäiltiin varkauteen syyllisiksi, kasvoi 1880-luvun loppua kohden.

Varkauksia tapahtui myös niin sanottujen perinteisten kaupantekotilanteiden ohessa. Näistä huijauksiin perustuvista varkauksista kirjoitettiin Kaiussa varoittamaan lukijoita. Erilaisia varoituksia romaneihin liittyen saatiinkin Kaiusta useaan otteeseen lukea. Varoitukset koskivat tyypillisesti havaittuja romaniseurueita, joiden kulkemisesta seudulla haluttiin paikallislehden lukijoita varoittaa.⁶⁵ Myös varoitukset erilaisista huijaustapauksista olivat eräänlaisia tiedotuksia; esimerkiksi väärennetyillä velkakirjoilla hevosen ostaneen romanimiehen perään huudeltiin Kaiun sivuilla useain otteeseen ja varoitettiin muita lankeamasta samaan huijaukseen.⁶⁶

Useita varoituksia annettiin myös ”mustalaiseukoista”, jotka kiertelivät lupaamassa naimaonnea niin talon isännille kuin nuorille neidoillekin. Nämä povaajaeukot lupasivat tehdä ”taikojaan” lahjoja vastaan, jotka saattoivat olla rahaa, vaatteita, koruja tai ruokaa. Lupauksen anti tuli eukon mukaan saapua muutaman viikon kuluttua, mutta siihen mennessä kun tapauksen asianosainen oli käsittänyt tulleen huijauksen uhriksi, oli povaajaeukko jo kaukana. Näistä tapauksista kirjoitettiin katkeraan ja paheksuvaan sävyyn, mutta ei myöskään unohdettu ivailta huijatun kustannuksella.⁶⁷ Huijatut saattoivat syyttää vain itseään kun lankesivat moisen taikauskon pauloihin.

Kaiun maalaiskirjeissä kerrottiin myös useaan otteeseen romaneista, jotka toimivat kirjoittajan mukaan puoskareina. Eräissäkin tapauksissa romanit olivat juottaneet parannusta vailla oleville eläimille ”rohtoa”, joka todellisuudessa oli tavallista vettä ja siihen salassa sekoitettua jauhattua tiiliskiveä. Lääkevesi tuli eläimen omistajalle kalliiksi, aivan kuten hoitokin, vaikkei kirjoittajan mukaan kummallakaan ollut tehoa parantumisen kannalta. Kirjoittaja myös mainitsi, kuinka ”tohtori” oli saanut muualla ”arwokkailta henkilöiltä” kevytmielisesti annettuja todistuksia parannuksien onnistumisesta, mikä herätti luottamusta uusien asiakkaiden saamisessa.⁶⁸ Jos

⁶⁵ Ks. esim. ”Mustalaiset.” (ml.) *Kaiku* 11.2.1888; ”Warokaa mustalaisia!” (ml.) *Kaiku* 15.8.1889.

⁶⁶ Ks. esim. J. B-ta & B. O-lo, ”Waroitus.” (ml.) *Kaiku* 6.12.1884. Lieto, ”Haukiputaan Kellonkylästä 29 p. huhtik.” (ml.) *Kaiku* 9.5.1885.

⁶⁷ Ks. esim. *Kaiku* 9.2.1887. *Kaiku* 24.1.1888.

⁶⁸ ”Kaksi julkeaa keinottelijaa” (ml.) *Kaiku* 22.7.1885.

todistukset olivat aitoja, puoskareilla todellakin on ollut tyytyväisiä asiakkaita. Kenties taikauskoisen rahvaan keskuudessa romanien parannuskeinot saivat enemmän suosiota kuin lehtiin kirjoittavien talonpoikaissäätöyn kuuluvien kirjeenvaihtajien. Kaiun sivuilla puoskareista kirjoitettiin huijareina ja ihmisiä varoiteltiin antamasta kallisarvoisia kotieläimiä näiden ”kerjäläistohtoreiden” käsiin.⁶⁹

Vaikka lehteen kirjoitettiin vain epäonnistuneista puoskarointiyrityksistä huijauksina, ei ole mahdotonta että romanit todella osasivat hoitaa ja parantaa eläimiä tarpeen tullen. Ainakin kuohitsijoina ja kengittäjinä he olivat tärkeä osa maaseudun yhteisöä, ja ammattiaan harjoittaakseen heidän oli kierrettävä maakunnassaan samoja tuttuja kyliä, joissa kävivät tarjoamassa palvelujaan tutuissa taloissa.⁷⁰ Hyvien suhteiden ylläpitämisen kannalta ei ollut järkevää huijata ja pettää asiakastaan, jos aikoi palata samalle kylälle myöhemmin.

Romanien tekemistä väkivallanteoista uutisoitiin Kaiussa useaan otteeseen. Tyypillisimpiä uutisia tässä kategoriassa olivat murhayritykset, tappelut, ”pakkokestityksestä” eskaloituneet riidat ja pari eläinräkkäysuutista. Osassa tapauksista mainittiin mukana olleen myös alkoholi. Romanien välienselvittelystä sai uutisoinnin perusteella hyvin raakalaismaisen kuvan; esimerkiksi serkuksien välienselvittely väkijuomien voimalla päättyi lopulta kuolettavaan kirveeniskuun toisen serkun osalta.⁷¹ ”Mustalaisten terwehdyksenä” otsikoitu rikosuutinen kertoi, kuinka eräs romani oli saanut toiselta hevosellaan ohi ajavalta romanilta puukosta kylkeen Merikosken liepeillä.⁷² Uutinen antoi hyvin ivallisen ja väkivaltaisen kuvan romanien tapakulttuurista.

Kaiussa julkaistiin 1880-luvulla yhä enenevässä määrin kaunokirjallista aineistoa. Erityisesti säännöllisesti ilmestyvien moniosaisen jatkokertomuksien suosio kasvoi, ja niiden avulla tavoiteltiin uusia tilaajia.⁷³ Aineistoni jatkokertomuksissa romanit oli kuvattu pääosin sivurooleissa. Kertomuksissa romaneilla oli yleensä kovin stereotyyppiset roolit – yleensä romanit oli asetettu rosvon, huijarin tai hevoskauppiaan

⁶⁹ Ks. esim. *Kaiku* 22.7.1885; ”Ristijärweltä.” (ml.) *Kaiku* 2.4.1889.

⁷⁰ Tervonen 2012, 98.

⁷¹ *Kaiku* 15.1.1887.

⁷² *Kaiku* 18.3.1885.

⁷³ Tommila, Landgren & Leino-Kaukiainen 1988, 394.

rooliin. Rosvoina romanit esiintyivät epäluotettavina kulkijoina, jotka tilaisuuden tullen veivät häikäilemättömästi muiden omaisuuden. Esimerkiksi 14.3.1885 ilmestyneen numeron jatkokertomuksessa romanit esitettiin kieroina hevosvarkaina.⁷⁴ Huijari oli tyypillinen rooli, joka yleensä kuvasti romaneiden oletettua epärehellistä tapaa käydä kauppaa. Huijaaminen liitettiin romanien oletettuun epärehelliseen ja rikolliseen luonteeseen. Kolmas usein esiintyvä rooli kertomuksissa oli hevoskauppiiaan rooli. Tätäkin roolia leimasi usein epärehellisyys ja keinottelu sekä stereotypia romaneista huonoja ja sairaita hevosia myyvinä huijareina.

Aineistostani tosin löytyi myös positiivisia kuvauksia romaneista hevoskauppiaina: esimerkiksi tarinassa ”retumiehenä” pidetty porvari onnistui niittämään mainetta ja kunniaa kilpa-ajoissa voitokkaalla hevosella, jonka oli ostanut romanilta:

*Tuo kirkonkylän porwarikin, jota ennen pidettiin retumiehenä, pääsi kohta oikein arwomieheksi ja herrain tutuksi, kun osti mustalaiselta oriin ja woitti sillä kilpa-ajoissa toisen palkinnon. Ja moni muu oli päässyt maineeseen sillä, että oli hankkinut itsellensä kunnan hewosen.*⁷⁵

Eräs kirjoittaja Haapavedeltä tiivistä Kaiussa 3.12.1884 ilmestyneessä runossaan pitkälti sen, kuinka romaneihin pahimmillaan suhtauduttiin ja mitä heistä ajateltiin. Runo on 46 säettä pitkä ja on omistettu kertomaan pelkästään romanien tekemistä varkauksista ja tihutöistä. Runossa kerrotaan säe säkeeltä, kuinka ”kulwat kurjat Rantsilassa raiwosiwat”, ”kahmusivat kaiketikki” sekä ”Pulkkilaan pujahtivat, --- warastamaan wanhuksilta, Latwan-Lehdon talon, markkoja viisikolmatta”⁷⁶. Runossa romanit kulkevat pitkin pitäjiä kylältä toiseen ja vievät mukanaan kaiken, minkä käsiinsä saavat. Röyhkeyden huippuna runossa kuvataan kunnioituksen puute vähävaraisia vanhuksia kohtaan. Edes nämä eivät säästy kirjoittajan mukaan romanien ilkivallalta ja ryöväykseltä.

Runossa mainitaan romanien kulkureitin varrella Oulun läänin tutut kylät, kuten Rantsila, Savaloja, Karhukangas, Vihanti ja Pulkkila. Näiden lisäksi runossa mainitaan tarkasti myös tiettyjen talojen ja torppien nimiä. Näin yksityiskohtainen kuvaus saa

⁷⁴ *Kaiku* 14.03.1885.

⁷⁵ *Kaiku* 10.10.1889.

⁷⁶ H. P-s-ri, ”Haapawedeltä, 18 15/11 84”. *Kaiku* 3.12.1884.

lukijan pohtimaan, onko runo pelkkää huvitusta vai kuulopuheisiin perustuvaa runoilua – vai molempia. Kuitenkin runon sävy on hyvin negatiivinen ja se esittää romanit yleistetyksi pahantahtoisina, ovelina ja moraalittomina rikollisina.

2.2. Sivistymättömät ”villit”

Kesäkuun 11. päivänä vuonna 1887 ilmestyi Kaiussa näytelmäarvostelu Minna Canthin *Työmiehen vaimosta*. Arvostelussa huomautettiin näytelmän saaneen laajalti paljon kritiikkiä jopa liian tarkoitushakuisesta naisten ja lasten aseman epäkohtien esille nostamisesta. Kaiun linjaus oli kuitenkin toisenlainen:

*Waan meistä se juuri on siinä mitä iloisimpia ansioita, että se iskee eräisen nykyisten yhteiskunnallisten olojemme pahimpaan mätähaawaan ja paljastaa sen säälimättä.*⁷⁷

Naisten ja lasten epäoikeudenmukaisen aseman nostaminen yhteiskunnalliseen keskusteluun nähtiin riemuvoittona, mutta näytelmän henkilöhahmojen suhteen arvostelu antaa kaksijakoisen kuvan oikeudenmukaisuudesta:

*Eikä ole myöskään luontewata, että mustalaiset, joitten siwistyskanta on mitä alhaisimmalla kannalla, paremmin tietäisiwät arwostella kristinopin ydintä kuin suomalaiset työmiehemme. Noitten willein esiintyminen on sen takia tarpeeton; kyllä näytelmä ilman heittäkin puolensa pitäisi.*⁷⁸

Arvostelu antaa romaneista sivistyksellisesti ja älyllisesti alhaisen kuvan. Koska romaneilla ei voinut kirjoittajan mukaan olla minkäänlaista käsitystä kristinuskon syvimmistä opeista, heillä ei myöskään voinut olla oikeutta kritisoida tarinan lurjusmaista suomalaista työmiestä, joka joi koko perheensä omaisuuden. Yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden ei arvostelun kirjoittajan mielestä ollut tarpeen koskea tätä vähemmistöä, jonka jäseniä pidettiin alhaisina ”villeinä”. Siten myös romanivähemmistöön kuuluvan hahmon luominen näytelmään oli tarpeetonta.

⁷⁷ *Kaiku* 11.6.1887.

⁷⁸ *Kaiku* 11.6.1887.

Muutamissa Kaiun kirjoituksissa romaneiden kerrottiin olevan viulua soittavia taitureita ja etevitä tanssijoita.⁷⁹ Romanien tiedettiin olleen ”taitawia soittoniekkaja”, jotka erään kirjoittajan mukaan eivät kuitenkaan hallinneet soittamisen syviä ja perusteellisia taitoja, sillä ”soittelewat waan enemmäkseen omia mielikuwituksiaan suurella mestaruudella ja soitannollisella aistilla”.⁸⁰ Soittotaitojen uskottiin kumpuavan mielikuvituksesta ja aistien pohjalta, ei niinkään sivistyksestä ja perusteellisen opiskelun myötä.

Läpi aineistoni löytyy useita sananlaskuja, jotka olivat lähes poikkeuksetta negatiivisia, ilkikurisia ja ivallisia romaneja kohtaan. Sanomalehtien palstoilla oli vähän väliä vitsikkäitä sananlaskuja, jotka yhdistivät romanit etenkin rikoksiin:

Sitkeässä on henki mustalaisella.

Eräältä mustalaiselta tuomittiin, miesmurhasta, pää ja oikea käsi teloitettawaksi. Tuomion kuultuaan arwelee mustalainen: ”Olipa hywä kun ei henki mennyt.”⁸¹

Vastaavanlaisia vitsejä romaneista löytyi aineistostani useita. Sananlaskut kuvasivat karikatyyrisesti romanit älyllisesti yksinkertaisina, jotka eivät tuomion langetuksen yhteydessä edes ymmärtäneet, mitä tuomio todellisuudessa tarkoitti. Kyseinen narratiivi oli tyyppillinen stereotypia, jota levitettiin etenkin lehden huumoripalstoilla. Stereotypia romaneista älyllisesti yksinkertaisina rikollisina vastaa sitä mielikuvaa, joka suurella osalla valtaväestöstä romaneista tuohon aikaan aineistoni perusteella oli.

⁷⁹ *Kaiku* 4.4.1885.

⁸⁰ *Kaiku* 25.9.1888.

⁸¹ ”Kaikenlaista.” *Kaiku* 27.12.1888.

Loppulause

Tutkielmassani tarkastelin suhtautumista romaniväestöön Kaiku-sanomalehdessä vuosina 1880-1890. Tavoitteenani oli selvittää, kuinka valtaväestöstä ulkoisesti, kielellisesti ja kulttuurisesti poikkeavaan romanivähemmistöön suhtauduttiin jyrkän suomenmielissä paikallislehdessä sekä tarkastella sitä, millaisissa kirjoituksissa romanit mainitaan ja kuinka kohtaamisista kerrotaan. Tärkeää suhtautumisen selvittämiseksi oli myös tarkastella sitä, millaisia mielikuvia romaneista luotiin sekä miten valtaväestön asenteet ja suhtautuminen romaneja kohtaan kytkeytyivät yhteiskunnalliseen tilanteeseen sekä lainsäädäntöön.

Romanit nousivat aineistossani esiin etenkin heihin kohdistuneen vahvan poliittisen keskustelun valossa – heidät nähtiin ennen kaikkea sosiaalisena ongelmana. 1800-luvun lopulla valtiopäivillä useaan otteeseen esiin nousseen 'mustalaiskysymyksen' tarkoituksena oli löytää ratkaisu romanivähemmistön liittyvään vaikeaan tilanteeseen. Mustalaiskysymys kiinnittyi vahvasti kansallisuusaatteen nousuun ja rotuopin suosion kasvuun, ja tämä näkyi myös Kaiun palstoilla. Fennomaanien ajatukseen ”mieleltään ja kieleltään” yhtenäisestä kansakunnasta eivät romanit kuten muutkaan vähemmistöt istuneet, vaan kansakuntaa rakennettiin yksinkertaistusten ja vastakkainasetteluiden kautta.

Mustalaiskysymys herätti runsaasti keskustelua Kaiun palstoilla. Romanivähemmistöön liittyvinä ongelmina nähtiin kulkemiseen perustunut elintapa ja sen aiheuttama levottomuus, rikollisuus, romanien heikko asema, kristillisen tapakulttuurin puute ja kerjäämisen sekä ”pakkokestittämisen” aiheuttama rasite muuta väestöä kohtaan. Tilanteeseen tarjottiin erilaisia ratkaisuja, joista suosituimpia olivat romanien tilastointi, valvonta ja kontrolli, pakottaminen asettautumaan paikoilleen ja saattaminen kristillisen opin alaisiksi. Myös rahvaan sivistämisen uskottiin vähentävän kansan taikauskoisuutta, jonka ansiosta romaneille riitti töitä esimerkiksi povaamisen ja puoskaroinnin merkeissä. Turhautuminen mustalaiskysymyksen ratkaisemattomuuteen kuohutti tunteita etenkin talonpoikaissäädystä. Maaseudun kirjeenvaihtajien asenteet heijastuivat hyvin kielteisinä maalaiskirjeissä, joissa kerrottiin tyyppillisesti romanien aiheuttamista vahingoista tai heihin kohdistuneista epäilyistä.

Suhtautuminen romaneita kohtaan oli aineistoni perusteella hyvin negatiivista ja stereotyyppistä. Stereotyyppiat levittivät epäluuloa ja kielteisiä mielikuvia romaneita kohtaan: Heitä pidettiin väestön alimpaan kastiin kuuluvina yksinkertaisina ja alhaisina ”villeinä”. Heidän kulkeva elintapansa nähtiin kurjana ja moraalittomana, johon saataisiin apua vain kristillisestä opista ja Jumalan pelosta. Rikosuutisten saralla romanit olivat röyhkeitä mutta kekseliäitä varkaita, vaikka heidät muuten esitettiin kirjoituksissa ilman tarkoitusta vaeltavina laiskoina kerjääjinä. Markkinauutisissakaan romaneja ei mainittu kertaakaan positiivisesti – enemmänkin heidän poissaolonsa huomattiin positiivisena asiana.

Romanivähemmistö nähtiin ongelmana etenkin yhteiskunnallisessa keskustelussa mutta myös valtaväestön arkielämän näkökulmasta. Vaikka romanit onnistuivat solmimaan henkilökohtaisia siteitä joidenkin talojen kanssa, suhtautui suurin osa valtaväestöstä romaneihin pelon ja epäluulon sekaisin tuntein. Toisaalta heidän auttamistaan paheksuttiin, toisaalta auttamatta jättämistä pelättiin. Ongelmana nähtiin etenkin joidenkin romanien harjoittama ”pakkokestittäminen”, joka vei monelta talolta vähäisetkin ruokavarat kutsumattomien vieraiden suuhun. Valitukset näistä ”vaativista vieraista” täyttivät myös Kaiun palstoja aineistossani.

Vaikka romanien asema vähemmistönä on nykypäivänä turvattu lainsäädännöllisesti, kohtaavat he edelleen paljon ongelmia yhteiskunnassamme. Suomen kansalaisuudesta huolimatta romanien syrjintää tapahtuu etenkin työmarkkinoilla, koulussa, asuntomarkkinoilla sekä julkisissa tiloissa. Valtaväestön asenteet ovat edelleen epäluuloiset ja negatiivisten stereotyyppien kyllästämiä. Kysymykseen siitä, ovatko ennakkoluulot romaneita kohtaan vahvistuneet sanomalehtien stereotyyppisten kirjoitteluiden vuoksi, voidaan todennäköisesti vastata myöntävästi. Kaiun kirjoitusten perusteella valtaväestön suhtautumista romaniväestöä kohtaan ei ainakaan yritetty parantaa – enemmänkin romaneita ja romanien kanssa tekemisissä olleita paheksuttiin ja heidät liitettiin osaksi ongelmaa. Lehdistön avulla sivistettiin kansaa ja luotiin pohjaa yleiselle mielipiteelle, joka osittain vaikuttaa vielä tänäkin päivänä. Kaiun kantaottavuuden tarkoituksena oli herättää kansa tarttumaan yhteiskunnallisten kysymysten, kuten sosiaalisten ongelmien, pohdinnan pariin – ja sellaisena romaniväestö Kaiun kirjoituksissa nähtiin.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

I Painamattomat lähteet

”Mustalainen”. Romanit.fi -sivusto. <http://www.romanit.fi/> (Luettu 27.2.2020)

”Romanien elinolot, osallisuus ja syrjintä”. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

<https://www.thl.fi/> (Luettu 27.2.2020)

II Painetut lähteet

1. Lähde- ja asiakirjajulkaisut

Asetukset

Suomen asetuskokoelma (As.kok.) 1883

2. Sanoma- ja aikakauslehdistö

Kaiku 1880–1890

III Tutkimuskirjallisuus

Haapala, Pertti 1989: *Sosiaalhistoria: Johdatus tutkimukseen*. Suomen Historiallinen Seura. Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Huttu, Henna 2005: ”Romanien historia”. *Historian lisälehtiä : suvaitsevaisuuden ongelma ja vähemmistöt kansallisessa historiassa*. s. 321-351.

Toimittaneet Pekka Isaksson & Jouko Jokisalo. Like, Helsinki.

Häkkinen, Antti & Tervonen Miika 2005: ”Vähemmistöt ja köyhyys Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla”. *Vieraat kulkijat – tutut talot: näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*, s. 7-38. Toimittaneet Antti Häkkinen, Panu Pulma, Miika Tervonen. Hakapaino Oy, Helsinki.

Häkkinen, Antti 2005: ”Kiertäminen, kulkeminen ja muukalaisuuden kohtaaminen

1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun maalaisyhteisöissä”. *Vieraat kulkijat*

– *tutut talot: näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*, s. 225–262. Toimittaneet Antti Häkkinen, Panu Pulma, Miika Tervonen. Hakapaino Oy, Helsinki.

Lång, K. J. & U. Mohell 1997: ”Syrjinnän estämisen ja vähemmistöjen suojan institutionaaliset rakenteet”. *Vähemmistöt ja niiden syrjintä Suomessa*, s. 20–31. Toimittanut Taina Dahlgren. Yliopistopaino, Helsinki.

Nygård, Toivo 1998: *Erilaisten historiaa: Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa*. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä.

Pulma, Panu 2009: ”Suomen romanit: 500 vuoden selviytymistaistelu”. *Varokaa mustalaisia! Väärinymmärryksen historiaa. Suomen romanien vaiheita ja kulttuuria*. s. 10–34. Toimittanut Jere Jäppinen. Helsinki, Helsingin kaupunginmuseo 2009.

Tervonen, Miikka 2012: ”Kiertolaisia, silmätikkuja ja rajojen ylittäjiä: 1800-luvun lopulta toiseen maailmansotaan”. *Suomen romanien historia*, s. 84–142. Toimittanut Panu Pulma. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.

Tuomi, Jouni & Sarajarvi, Anneli 2009: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 6. uudistettu painos. Tammi, Helsinki.

Virolainen, Kari 1995: ”’Mustalaiskysymys’ Suomessa 1800-luvun lopulla”. *Rasismi tieteessä ja politiikassa – aate- ja oppihistoriallisia esseitä*. s. 38–56. Toimittanut Jouko Jokisalo. Edita, Helsinki.